

Dimitrije Sergejev (ur.)

Hrvatska i Europa. Korijeni integracija

Zbornik radova, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2007., 231 str.

Zbornik radova *Hrvatska i Europa – Korijeni integracija* sastavljen je od rasprava i diskusija nastalih oko dva projekta koja su se odvijala prije 1990. godine. Riječ je o projektima u kojima je sudjelovao niz povjesničara i sociologa te jedan ekonomist. Uslijed vremenskog konteksta veliko su zanimanje izazvala pitanja integracije i de-integracije. Osim tih pitanja, aktualna i zanimljiva bila je problematika porijekla Hrvata, te baštine određenih starih običaja koji sputavaju napredak suvremenog društva. Urednik Dimitrije Sergejev smatra kako je prošlo dovoljno vremena za objavljivanje ovih tekstova, te kako se o nekim temama sada konačno može raspravljati bez suvišnih emocija.

Zbornik čini pet tematskih cjelina – *Temeljna pitanja*, *Povijesni korijeni integracije*, *Posebna područja*, *Antropološki pristup* te *Prilozi*, obuhvaćenih u četrnaest tekstova čiji su autori povjesničari i sociolozi. U svojim tekstovima bave se sociološkim pitanjima integracije, procesima integracije u (ranijoj) hrvatskoj prošlosti, te sveukupnim djelovanjem integracijskih procesa na ljudsko društvo.

Prvo poglavlje prve cjeline – *Temeljna pitanja*, potpisuje urednik Zbornika Dimitrije Sergejev. U poglavlju naslovljenom *Teorijske pretpostavke i karakteristični društveni procesi* autor progovara o sociološkoj problematici integracije. Problemom se integracije u sociologiji najviše bave teorija sistema i funkcionalna analiza. Ova dva znanstvena pravca svoje korijene vuku još od Platona i Aristotela, a njihova se teorija o potrebitosti udruživanja u veće zajednice radi ostvarivanja vlastitih potreba gradi preko Machiavellija, Thomasa Moora, pa sve do suvremenih mislilaca. U drugom dijelu navedenog poglavlja autor ukazuje na povijesni razvoj oblika integracije. Ljudsko se društvo razvija od *plemena*, preko srednjovjekovnog *grada-države* do moderne *nacije*. Kao osnovni princip napretka zajednica autor smatra princip poštenja, a nove oblike nadnacionalnog udruživanja (EU) vidi kao mogućnost nadilaženja starih oblika.

Sociolog Ognjen Čaldarović propituje teorijske aspekte integracije u poglavlju *Sociološki problemi integracije*. Navodi kako se radi o terminu koji se najčešće određuje “ne po tome što sam znači, nego po onome na što upućuje ili referira”. Autor opisuje vrste socijalne integracije te načine kako se ona regulira. Ustvrdjuje kako se

radi o “empirijskoj činjenici u konkretnom socijalnom miljeu” te navodi njene ključne elemente. Nadalje, ovdje prezentira neke vodeće sociologe i sociološke škole, te njihova promišljanja (pretežno dihotomska) vezana uz problematiku zajednice i integriranja (Tönnies, Redfield, Sjoberg, Toynbee, Doxiadis, Čikaška sociološka škola). Autor ukazuje i na sve manju ulogu teritorija, fragmentiranost, segmentiranost, simbolično i individualno kao odlike suvremenih procesa integracije. Kao i drugi autori ovog zbornika, budućnost svijeta vidi u globalnoj integraciji kojom bi se jačala posebnost jednako kao i cjelovitost.

Drugi dio Zbornika – *Povijesni korijeni integracije* – otvara tekst historičara Mate Suića *Od etnosa do nacije. Neke historijske determinante u formiranju hrvatskog etnosa*. Suićev se tekst bavi problematikom dolaska Slavena, pitanjima integracije paleobalkanskog supstrata u slavensko društvo te, općenito, nastankom hrvatskog etnosa. Suić navodi tri komponente etnogeneze Hrvata: predslavenski supstrat, slavensku podlogu, te malobrojni hrvatski superstrat. On najviše analizira predslavenski supstrat te, analizirajući različite utjecaje od razdoblja neolitika, preko eneolitika (početka “indoeuropizacije”) do velikih gibanja s kraja 2. i početka 1. st. prije nove ere, apstrahira bitne komponente etničkog sklopa balkanskog stanovništva. Od etničkih skupina iz tih razdoblja izdvaja Japode, Liburne, Delmate te, djelomično, Ardijejce, kao one skupine koje su najviše utjecale na formiranje historijskoga hrvatskog etnosa. Drugi dio ovog poglavlja bavi se problemima romanizacije zapadnobalkanskog područja. Navodeći različite aspekte romanizacije (čimbenike i instrumente), piše i o retenciji autohtonog stanovništva u svim društvenim sferama, ponajprije po pitanju jezika. Posebno se osvrće na status sela/*pagusa* koje, smješteno podalje od centara, biva poluromanizirano, te kao takvo manje otporno prema nastupajućoj slavenizaciji.

Sociolog Eugen Pusić autor je poglavlja *Energetska ekonomija sistema interakcije šireg opsega*. Ovaj tekst napisan povodom Suićeva teksta *Od etnosa do nacije* sustavno analizira procese interakcije šireg opsega. Pusić se posebno osvrće na razvoj tehnologije i, kao posljedicu toga, razvijanje novih interesa koji mogu interakciju motivirati u novim pravcima. Pusić postavlja pitanja, smanjuje li se pri toj novoj interakciji neizvjesnost, te time i potreba za institucijama, i, ako da, znači li to da se krećemo prema novim, otvorenijim i fleksibilnijim oblicima globalne interakcije.

Historičarka Nada Klaić piše, kako stoji u naslovu ovog poglavlja, *O načelima udruživanja u ranom srednjem vijeku*. Autorica postavlja tezu o procesu u kojem se društvo od “čopora” pretvara u stočarsko-težačku “sjedecu masu”, koja se na kraju oblikuje u “novo feudalno obojeno društvo”. Ističu se tri načela udruživanja: krvno, teritorijalno i pravno, a svaki oblik odgovara jednom društvenom obliku povijesnog razvoja. Autorica na temelju trodijelne podjele razvoja analizira razvoj Hrvata od nomadskog “čopora” do feudalno obojenog društva. Također, ističe *teritorijalne zajednice* (općina, komuna, selo ili grad) i *vlastelinstvo*, dvije organizacijske jedinice ranog srednjeg vijeka, kao jedine stvarne i trajne vrijednosti tog perioda. Hrvatski etnos još ne postoji, zajedničko je tek ime u naslovu vladara.

Slijedi polemički osvrt Mate Suića *Marginalne bilješke uz sastav Nade Klaić O načelima udruživanja u Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Suić se kritički odnosi prema korištenju termina "čopor" smatrajući kako već u samom dolasku Slavena postoji određeno hijerarhijsko uređenje. Oспорava tezu N. Klaić o specijaliziranosti određenih ranosrednjovjekovnih hrvatskih zajednica za posebne grane gospodarstva. Ne slaže se ni s njenom tezom o hrvatstvu koje je tek u imenu vladara, smatrajući kako ono posjeduje etnički karakter pa je Croata onaj koji dolazi iz Hrvatske, a Dalmata svatko tko je rođen u Dalmaciji, bez obzira na podrijetlo. Jednako se kritički odnosi i prema tezi kako su zaboravljene rodovske strukture – prema Suiću one dobivaju drugo značenje tj. gube vrijednost temelja društvene integracije.

U poglavlju *Tendencije integriranja u srednjem vijeku* historičar Miroslav Brandt naglašava kako je usprkos ranosrednjovjekovnoj rascjepkanosti, te tipičnoj ekonomskoj i političkoj atomizaciji ipak vladala jedna vrsta sveopćeg i jedinstvenog sistema uzajamnih odnosa u podjeli rada. Osim ekonomske ujednačenosti, kultura u vidu dominantnih religija – kršćanstva i islama – predstavlja bitan integracijski faktor, pa su tako očite sličnosti i u filozofiji, književnosti, likovnim umjetnostima... U drugoj polovici srednjeg vijeka, povećanjem ukupne proizvodnje, novac postaje sredstvom kupovine i nastaju obrti i prvobitne manufakture. Formiraju se nove vrste integracija koje dovode do nastanka gradova, posebnih političkih organizama izvan okvira feudalnih odnosa. Kao posljedica novih gospodarskih uvjeta nastaje nova socijalna kategorija – građanstvo, a s njime i nove vrste integracija.

U sljedećem poglavlju, *Integracija i dezintegracija u srednjem vijeku*, historičar Ivo Goldstein iznosi drugačiju interpretaciju ranog srednjeg vijeka. Navedeno razdoblje naziva razdobljem "odvojenih svjetova". Zatvorenost svjetova srednjeg vijeka autor nam objašnjava slikovitim prikazom života ljudi tog vremena, kojeg su osim jake neizvjesnosti, prožimali strahovi, bolesti i praznovjerja. Međutim, Goldstein ukazuje na važnost kristijanizacije, te brisanja antičke suprotnosti između Mediterana i sjevernijih dijelova Europe kao bitne integracijske procese srednjeg vijeka. Kao i Brandt, ističe integracijske procese koji se javljaju u drugoj polovici srednjeg vijeka (nastanak gradova i romaniku) kao rezultat tehnološkog napretka.

Treća cjelina, *Posebna područja*, počinje tekstom historičara Tomislava Raukara *Srednjovjekovna društva u Dalmaciji*. Autor opisuje proces nastanka komuna u Dalmaciji te objašnjava njihovu važnost u procesu nastanka gradova. Autor ističe njihov urbani, materijalni kontinuitet, romansku etničku podlogu, crkvenu organizaciju, te njihovu specifičnu i individualnu narav. Značajan je za dalmatinsku komunu njezin osjećaj zatvorenosti i uskogrudnosti koji će se razbiti turskim napadima, te proizlazećim zajedničkim osjećajem ugroženosti s hrvatskim zaleđem.

Dimitrije Sergejev autor je poglavlja *Srednjovjekovna komuna ishodište tehničke civilizacije*. U njemu se, kao i Raukar, bavi razvojem komune, objašnjava procese njezina nastanka te presudne čimbenike njezina razvoja. Autor smatra napuštanje ropstva u komuni, prije nego što su to učinile druge zajednice, glavnim razlogom njena napretka u odnosu na druge oblike zajedništva u srednjem vijeku, te isto-

vremeno ukazuje na konzerviranost ustroja komune kao glavni razlog njene krize u 14. st.

U poglavlju *Razvoj gradova u kontinentalnoj Hrvatskoj od 14. do kraja 17. st.* historičar Josip Adamček opisuje razvoj gradova u novovjekovnoj hrvatskoj povijesti. Opisujući konkretnu povijest pojedinih gradova (Varaždina, Krapine, Jastrebarskog, Gradeca i Varaždinskih Toplica) Adamček s mnogo povijesnih detalja oslikava proces uspona gradova i razvoja robno-novčanih odnosa koji je trajao do početka 16. stoljeća, zatim krizu gradova u 16. stoljeću izazvanu turskim osvajanjima i feudalnom trgovinom, te na koncu oporavak gradova početkom 17. stoljeća.

Dimitrije Sergejev bavi se pitanjem prostora i vremena u srednjem vijeku suprotstavljajući ih njihovom današnjem poimanju, dok u poglavlju *Nekoliko pitanja značajnih za istraživanje pojave integracije u historiji* govori o fenomenu “smanjivanja prostora”. Također ga zanima “sada i ovdje” u sociologiji, te koliko se ono mijenja ovisno o prostoru i njegovoj prošlosti. Nadalje, autor piše o nesvjesnim procesima integracije koji su regulirali nastanak današnjih nacija.

Cjelinu *Antropološki pristup* otvara poglavlje *Antropološko tumačenje razvoja i globalizacije ljudskog života* Dimitrija Sergejeva. Autor piše o dubokoj prošlosti ljudske globalizacije, ispreplitanju ljudskog znanja od kultiviranja biljaka do suvremenih globalizacijskih tokova. Znanje o dubokoj povezanosti ljudi znanje je koje se u svakog pojedinca bori protiv nacionalizma. Sergejev spominje nametanje interesa velikih korporacija kao jednu od loših strana globalizacije. Analizirajući neka ponašanja naslijeđena iz prošlosti navodi niz nesvjesnih elemenata koji njima upravljaju. Za globalizaciju ističe važnost sistemskog djelovanja i zajedničkih interesa koji moraju biti u prvom planu i potpuno transparentni.

U posljednjoj cjelini *Prilozi* Dimitrije Sergejev i Ivana Orešić potrudili su se dati na uvid široki raspon literature koja se bavi problemom integracije. U prvom poglavlju *Prilog za cjelovitu literaturu o problemu integracije i dezintegracije u historiji* Dimitrije Sergejev navodi ponešto stariju literaturu, dok se opsežniji i suvremeniji prilog nalazi u drugom prilogu *Izbor iz novije literature, 1990. – 2007.*

Značaj ove knjige ne leži samo u njezinoj vrijednosti interdisciplinarnog znanstvenog rada, nego i u njezinoj aktualnosti. Iako je Zbornik sastavljen od tekstova i polemika nastalih prije više od sedamnaest godina kad su pitanja integracije i dezintegracije bila aktualna zbog jednog potpuno drugačijeg konteksta hrvatske zbilje, ta se pitanja danas opet nameću, ali u novom kontekstu. Vrijednost se ove knjige očituje i kroz njenu dijalošku orijentaciju. U Zborniku se tekstovi na više načina nadopunjuju (interdisciplinarno, sadržajno, evaluirajući, polemički), te nam pružaju višestruki presjek srednjovjekovnih integracija i integracijskih procesa općenito.

Klara Bilić Meštrić
Zagreb